MAKALÖSA PALATSET

MAKALÖSA PALATSET

Pontus De la Gardie

Far

Jakob Pontusson De la Gardie, född 20 juni 1583 i Reval, död 12 augusti 1652 i Stockholm och begravd i Varnhems klosterkyrka i Västergötland, var en svensk fältherre, svenskt riksråd och från 10 maj 1615 greve av Läckö. Jakob De la Gardie hade en viktig roll i De la Gardieska fälttåget och i det INGERMANLÄNDSKA KRIGET.

MAKALÖSA PALATSET

On 4 February 1580 De la Gardie married Sofia Johansdotter Gyllenhielm (ca.1556-1583), the illegitimate daughter of John III of Sweden and a Finnish lady, Karin Hansdotter. During the wedding, a gallery in the church collapsed and one person was killed. Some sceptics claimed it was a bad omen or a divine act with which God condemned the marriage.
Pontus De la Gardie and Sofia Gyllenhielm had three children:
Brita Pontusdotter De la Gardie (1581–1645)
Baron Johan De la Gardie (1582–1642), statesman of the Swedish Empire
Count and Field Marshal Jacob De la Gardie (1583–1652)
De la Gardie drowned in the Narva River and is buried in St Mary's Cathedral of Tallinn.

MAKALÖSA PALATSET

Sofia Gyllenhielm
Mor till Palatsägaren

MAKALÖSA PALATSET

MAKALÖSA PALATSET

Makalös var det gängse namnet på De la Gardieska palatset i den då nya stadsdelen Norrmalm norr om Norrström, på Blasieholmen, söder om Kungsträdgården i Stockholm, vid platsen för nuvarande Karl XII:s torg. Palatset uppfördes 1635–1643. Palatset Makalös var Sveriges mest omtalade palats samt ett av Nordens rikast utsmyckade privatpalats.

Sedan Karl XI genom reduktionen 1680 indragit hela tomten till kronan, uppläts palatset till arsenal och kallades därefter Arsenalen. Byggnaden inreddes 1793 till lokal för Dramatiska teatern. Huset brann ned till grunden 1825.

På 1740-talet kallades gatan vid Makalös för Arsenalsgatan eller Södra Trädgårdsgatan efter läget vid Kungsträdgården. Från 1807 hette gatan Arsenals Gatan och sitt nuvarande namn, Arsenalsgatan, fick den 1857.

MAKALÖSA PALATSET

Dåvarande teaterlokalen Makalös till höger, på Elias Martins målning från 1790-talet.

Palatset började byggas på 1630-talet vid dagens Karl XII:s torg på östra delen av den gamla kungliga stalltomten, som möjligen hade överlämnats av Gustav II Adolf till riksmarsken Jakob Pontusson De la Gardie. År 1630 kontaktade De la Gardie arkitekten och byggmästaren Hans Jacob Kristler från Strassburg eller Thorn. Kristler stod för utformandet av hela bygget, allt från dess komposition till plan och detaljutsmyckning.

MAKALÖSA PALATSET

Palatset uppfördes 1635 till 1642 och vilade på 18 000 träpålar. Det var fem våningar högt med ett lusthus längst upp. Det var byggt i tegel och sten och hade ett koppartak med fyra torn och en trappa ned mot vattnet. Portalerna pryddes av kanoner huggna i sten. Byggnaden var översvallande rikt försedd med dekorativ stenhuggarkonst, skulpturer, fönsterinramningar, kartuscher och maskaroner. Vid bygget deltog flertalet av de kända mästarna och deras gesäller med sin yrkesskicklighet. Både insidan och utsidan utsmyckades av ett stort antal konstnärer och hantverkare av tidens absoluta elit, de kom mestadels från Tyskland. Palatset var 47 meter långt och 28 meter brett. Det bestod av källare samt två våningar, tre vindsetage och ett litet lusthus med altan på taket. Arkitektoniskt och storleksmässigt saknade huset motsvarigheter i Sverige; för att finna något liknande får man söka i den samtida högreståndsbebyggelsen bredvid slottet i Warszawa och i Italien. Byggnaden fick i folkmun namnet "Makalös", men i familjens egna handlingar kallas byggnaden uteslutande "Stora huset".

MAKALÖSA PALATSET

Bostadsdelen låg i bottenvåningen, över denna låg festsalen (piano nobile), sedan följde dans- och musikvåningen och på fjärde och femte planen låg förrådssalar och rustkammare. I källarvåningen förvarades och tillagades maten. Ekonomibyggnader, stall och trädgårdar är på kartor utsatta norr om byggnaden. Jakob De la Gardie dog 1652 och hans änka, Ebba Brahe, flyttade till Louis De Geers palats på Götgatan, uppfört två år tidigare av Louis de Geer. Makalös, liksom de omfattande egendomarna i Sverige och Finland ärvdes av sonen Magnus Gabriel De la Gardie, vars byggverksamhet och intresse för konst och litteratur kostade honom enorma summor. År 1684 drabbades han av reduktionen och merparten av hans slott och gods drogs in utom Wenngarn, där han dog 1686. I Kronans ägo blev Makalös först sädesmagasin, sedan arsenal och livrustkammare under mer än etthundra år. Som arsenal var byggnaden förvaringsutrymme för artilleripjäser, artillerimateriel och vapen. Som livrustkammare var byggnaden det svenska kungahusets förråd av dräkter, rustningar och vapen.

MAKALÖSA PALATSET

Gustav III bestämde att byggnaden skulle göras om till teater. Ombyggnaden till Dramatiska teatern ägde rum 1793 efter ritningar av operans maskinist Johan Schef (1740–1797), som stod för teatermaskineriet, medan arkitekten var Carl Fredrik Sundvall (1754–1831). Salongen var i början ljusblå med vita ornament, men renoverades 1812 till rött och guld. Den hade tre logerader och en stor kunglig loge, övre och nedre amfiteater samt parkett. Scenens maskineri var för sin tid mycket avancerat. Hela Kungsträdgården hade genom ett Kungligt brev av Karl XIV Johan den 26 mars 1822 döpts om till Carl XIII:s torg.[4] På teatern uppfördes många av tidens populära pjäser.
Under perioden 1793–1825, då teatern fanns i de la Gardieska palatset Makalös, var några av namnen på teatern Arsenalsteatern, Nya Dramatiska Teatern eller Kongliga Mindre Theatern. Teatern kallades Nya Dramatiska Teatern eller Arsenalsteatern, eftersom huset Makalös innan ombyggnaden till teater 1793 hade varit arméns arsenal. Ombyggnaden 1793 kostade 24 000 riksdaler och betalades ur konung Gustav III:s handkassa.

MAKALÖSA PALATSET

BRANDEN 1825

Under en föreställning av Kotzebues drama "Redlighetens seger öfver förtalet" den 24 november 1825 märktes röklukt på scenen under pågående föreställning. Från scenen underrättade skådespelaren Lars Hjortsberg publiken om elden och manade den att utrymma salen. Alla åskådare undkom oskadda, trots att teatern bara hade en smal utgång. Branden skördade ändå tre dödsoffer bland tjänstefolket.

För att följa traditionsbundenheten tjänstgjorde kungen, Karl XIV Johan, som högsta brandbefäl vid eldsvådor i Stockholm. Såväl den dramatiska branden som släckningsarbetena finns återgivna i samtida tryck. Brandordningen från 1661 delade in staden innanför broarna i fyra kvarter. Varje kvarter hade överinseende av en rådman och där två goda män ur borgarskapet utsågs till brandmästare. En brand- och rotmästare skulle även utses i förstäderna. Brandvakten inrättades redan år 1728 och dessa regler gällde ännu då Makalös brann 1825.

MAKALÖSA PALATSET

En fast brandvaktskår i Stockholm hade inrättinrättats 1731 och den finansierades av stadskassan och patrullerade också nattetid, men den "vård" eller "nattliga vakthållningen", som varje medborgare var skyldig att hålla, fanns till långt in på 1800-talet.[5] Brandvakt var ett yrke i större städer som inneburit olika arbetsuppgifter, men som ofta innebar att nattetid hålla ordning och sköta brandbevakningen. Under hundra år gällde således regeln, där det var borgarbrandvakt, där alla borgare i staden var skyldiga att gå brandvakt under nätterna. Det var ingen stadsvakt med avlönade vakter. Varje natt från kl. 10 på kvällen till kl. 6 på morgonen skulle brandvakten patrullera gatorna och varje gång som kyrkklockorna slog hel timme ropade man ut vad klockan var samt ramsan: Guds härliga, milda och mäktiga hand. Bevara vår stad från eld och brand. Men redan ett år senare inrättades en brandvaktskår som betalades med en form av fastighetsskatt där alla fastigheter i staden fick betala beroende på dess värde. Brandvakten var stationerad på tre ställen i staden varav en var i Gamla Stan, den vid Rådhuset. Den bestod av 169 personer vid starten.

MAKALÖSA PALATSET

Konstnär: Sevenbom, Johan (1721-1784) Stockholms stadsmuseum

MAKALÖSA PALATSET

Skadorna efter branden var omfattande och resterna av byggnaden jämnades med marken. Några stenskulpturer togs till vara; vissa murades in i privathus medan huvuddelen hamnade på museer, bland annat på Nordiska museet. En liten del av palatsets exteriör finns idag inmurad i en bro inne på Kulturen i Lund. Vattenkastare föreställande drakhuvuden samt en detaljerad modell av palatset finns på Stadsmuseet vid Slussen.

Göran Axel-Nilsson har författat en monografi om palatset Makalös och dess ägare under 1600-talet, utgiven i Stockholms stads skriftserie Monografier utgivna av Stockholms stad.

Det har under 1900-talet funnits planer på att bygga en fullskalig replik av huset i Stockholms innerstad; planerna har dock skrinlagts på grund av brist på finansiering.

MAKALÖSA PALATSET

MAKALÖSA PALATSET

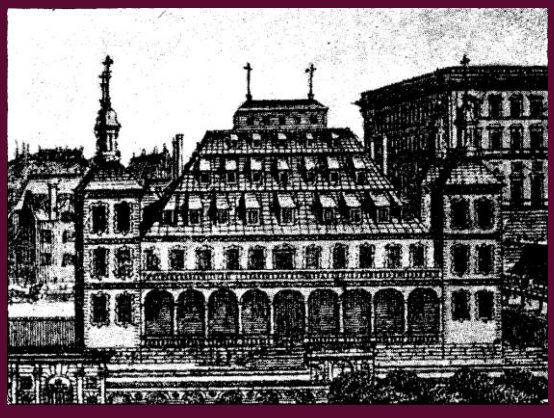

MAKALÖSA PALATSET

Makalös efter branden
Tid 1828
Konstnär: Cederholm, Axel Fredrik
Stockholms stadsmuseum